

Dołęga, Józef M.

Podstawy teologiczne w ekologii

Studia Teologiczne 16, 245-258

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF M. DOŁĘGA

PODSTAWY TEOLOGICZNE W EKOLOGII

Treść: Wprowadzenie. I. Główne problemy ekologiczne w teologii. II. Główne zasady dialogu (w tym i ekologicznego) w teologii. Podsumowanie.

WPROWADZENIE

Zagadnienia ekologiczne od lat sześćdziesiątych XX wieku zwracały uwagę uczonych w Polsce i w międzynarodowych badaniach naukowych. Przykładem tej sytuacji jest Raport o Środowisku U Thanta z 1969 roku.¹ Od tamtych lat nasilają się zmiany w środowisku społeczno-przyrodniczym, co powoduje wzrost zainteresowań tym środowiskiem uczonych a wśród nich filozofów i teologów oraz polityków.

Refleksja tutaj zawarta dotyczy przede wszystkim zagadnień ekologicznych rozpatrywanych w świetle nauki Soboru Watykańskiego Drugiego,² nowego Katechizmu Kościoła Katolickiego³ i nauczania papieża Jana Pawła II oraz kształtującej się problematyki filozoficznej środowiska społeczno-przyrodniczego w ekofilozofii.

U podstaw problematyki ekologicznej rozpatrywanej w teologii leży prawda o Bogu Stwórcy i prawda o stworzeniu świata i człowieka. Prawda ta występuje w różnych religiach świata i może stać się podstawą dialogu ekologicznego w ramach poszczególnych kultur i dyskusji między-kulturowej zagadnień ekologicznych. W chrześcijaństwie cały wszechświat oraz Ziemia i życie na niej wraz z człowiekiem

¹ U. T h a n t , *Człowiek i jego środowisko*, w: *Dajcie szansę Ziemi*, wyboru artykułów dokonał J. Zieliński, Warszawa 1971, 233-282.

² Sobór Watykański Drugi. *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje* - Tekst łaciński i polski, Editions du Dialogue, Paris 1967; por. A. Skowronek, *Teologiczne zbliżenia. Węzłowe problemy Vaticanum II w aspekcie ekumenicznym*, WATK, Warszawa 1993.

³ Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallottinum, Poznań 1994.

są ujęte w Symbolu wiary katolickiej jako dzieło stworzenia. Z tej podstawowej prawdy wynikają prawa i obowiązki oraz wartości i zasady postępowania istot rozumnych i wolnych wobec całego stworzenia, a zatem również wobec środowiska przyrodniczego i środowiska społecznego, co ujmuje się w jednym wyrażeniu „środowisko społeczno-przyrodnicze”. Przytoczone większe fragmenty tekstów źródłowych mają na celu umożliwienie Czytelnikowi własnej interpretacji tych tekstów, ewentualnie odnalezienie obszerniejszych kontekstów w źródłach.

1. Główne problemy ekologiczne w teologii

1. **Prawda teologiczna o Bogu Stwórcy.** Podejmując to zagadnienie sięgamy do tekstów nowego Katechizmu Kościoła Katolickiego, który właściwie jest najnowszą syntezą jego nauki. Synteza ta zawiera dorobek Soboru Watykańskiego Drugiego, całą tradycję Kościoła oraz trzydzieści lat pracy po tym Soborze. Przytoczymy tutaj tylko te sformułowania dotyczące Boga Stwórcy, stworzonego świata i człowieka, które są podstawą do rozwiązań problemów ekologicznych w teologii.

W nauce Katechizmu⁴ o dziele stworzenia przytoczone są następujące twierdzenia dotyczące Boga:

- Bóg stwarza wszechświat przez mądrość i miłość;
- Bóg stwarza „z niczego”;
- Bóg stwarza świat uporządkowany i dobry;
- Bóg podtrzymuje i prowadzi stworzenie;
- Bóg jest transcendentny wobec stworzenia i jest w nim obecny.

Sformułowania powyższe wyrażają prawdę o Bogu Stwórcy, który jest transcendentny wobec swojego stworzenia i prawdę o Bogu, który jest obecny w swoich stworzeniach. Oto tekst wyrażający tę myśl: *„Bóg jest nieskończenie większy od wszystkich swoich dzieł: ... Ponieważ jednak jest Stwórcą niezależnym i wolnym, pierwszą przyczyną wszystkiego, co istnieje, jest także obecny w najgłębszym wnętrzu swoich stworzeń...”* (300).

2. **Prawda teologiczna o stworzeniu wszechświata.** Interesuje nas tutaj nauka zawarta w Katechizmie dotycząca świata widzialnego, podlegającego obserwacji i opisu naukowemu. Oto niektóre twierdzenia dotyczące stworzonego świata widzialnego⁵:

⁴ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 78-80. Liczby w nawiasach po przytoczonych tekstach oznaczają numerowane kolejne punkty katechizmu.

⁵ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 88-91.

- nie istnieje nic, co nie zawdzięczałoby swego istnienia Bogu Stwórcy;
- każde stworzenie posiada swoją własną dobroć i doskonałość;
- współzależność stworzeń jest chciana przez Boga;
- człowiek jest szczytem dzieła stworzenia;
- istnieje solidarność między wszystkimi stworzeniami;
- istnieje piękno wszechświata i hierarchia stworzeń.

W tym miejscu przytoczymy teksty z Katechizmu, które wyjaśniają i potwierdzają powyższe twierdzenia.

Bóg sam stworzył świat widzialny w całym jego bogactwie, jego różnorodności i porządku. Pismo święte przedstawia symbolicznie dzieło Stwórcy jako ciąg sześciu dni Boskiej „pracy”, która kończy się „odpoczynkiem” siódmego dnia (Rdz 1, 1-2,4). Na temat stworzenia Pismo święte naucza prawd objawionych przez Boga dla naszego zbawienia, pozwalają one poznawać najgłębszą naturę całego stworzenia, jego wartość i przeznaczenie do chwały Bożej (337).

Świat zaczął się wtedy, gdy został wydobyty z nicości słowem Boga; wszystkie istniejące byty, cała natura, cała historia ludzka zakorzeniają się w tym pierwotnym wydarzeniu; ono jest początkiem, który tworzy świat i zapoczątkowuje czas (338).

O każdym z dzieł „sześciu dni” jest powiedziane: „A widział Bóg, że było dobre”. **Wszystkie rzeczy bowiem z samego faktu, że są stworzone, mają własną trwałość, prawdziwość, dobroć i równocześnie własne prawa i porządek.** Różne stworzenia, chciane w ich własnym bycie, odzwierciedlają, każde na swój sposób, jakiś promień nieskończonej mądrości i dobroci Boga. Z tego powodu **człowiek powinien szanować dobroć każdego stworzenia**, by unikać nieuporządkowanego wykorzystania rzeczy, które lekceważy Stwórcę oraz powoduje zgubne konsekwencje dla ludzi i ich środowiska (339).

Współzależność stworzeń jest chciana przez Boga. Słońce i księżyc, cedr i mały kwiatek, orzeł i wróbel: niezmierna różnorodność i różnorodność stworzeń oznacza, że żadne z nich nie wystarcza sobie samemu. **Istnieją one tylko we wzajemnej zależności od siebie, by uzupełniać się, służąc jedne drugim(340).**

Piękno i harmonia świata stworzonego wynikają z różnorodności bytów oraz związków, jakie istnieją między nimi. Człowiek odkrywa je stopniowo jako prawa natury. Budzą one podziw uczonych. Piękno stworzenia jest odbiciem nieskończonego piękna Stwórcy. Powinno ono budzić szacunek i zachęcać do poddania Bogu rozumu i woli człowieka (341).

Istnieje solidarność między wszystkimi stworzeniami, wynikająca z faktu, że wszystkie one mają tego samego Stwórcę i wszystkie są skierowane ku Jego chwale (344).

3. **Teologiczna prawda o stworzeniu człowieka.** Nie wchodzimy tutaj w dyskusję nad całą problematyką antropologiczną zawartą w Katechizmie. Pragniemy jednak tylko przypomnieć podstawowe prawdy teologiczne związane z tym zagadnieniem. Do nich zaliczmy następujące⁶:

- Bóg stworzył człowieka na swój obraz, „na obraz Boży go stworzył”;
- człowiek zajmuje wyjątkowe miejsce w stworzeniu;
- człowiek w swojej naturze jednoczy świat duchowy i świat materialny;
- człowiek jest stworzony jako „mężczyzna i kobieta”;
- Bóg obdarzył człowieka swoją przyjaźnią.

Oto kilka tekstów wyjaśniających teologiczne zagadnienia antropologii.

„Stworzył Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył” (Rdz 1, 27). Człowiek zajmuje wyjątkowe miejsce w stworzeniu: został on stworzony „na obraz Boży”; w swojej własnej naturze jednoczy świat duchowy i świat materialny; jest stworzony jako „mężczyzna i kobieta”; Bóg obdarzył go swoją przyjaźnią (355).

Człowiek, ponieważ został stworzony na obraz Boży, posiada godność osoby: nie jest tylko czymś, ale kimś. Jest zdolny poznawać siebie, panować nad sobą, w sposób dobrowolny dawać siebie oraz tworzyć wspólnotę z innymi osobami; przez łaskę jest powołany do przymierza ze swoim Stwórcą, do dania Mu odpowiedzi wiary i miłości, jakiej nikt inny nie może za niego dać (357).

Przytoczone twierdzenia teologiczne dotyczące Boga, stworzenia - świata i człowieka prowadzą do jednego wniosku wyrażonego w punkcie 354 Katechizmu: *Poszanowanie praw wpisanych w stworzenie i związków wynikających z natury rzeczy jest zasadą mądrości i podstawą moralności.* Ponadto wszelkie działania proekologiczne, teoretyczne i praktyczne, wynikają z prawdy o stworzeniu świata i człowieka przez Absolut.

2. Główne zasady dialogu (w tym i ekologicznego) w teologii

W erze ekologicznej, w epoce dialogu, ekumenizmu, negocjacji, porozumień i kompromisów zastanawiamy się nad istotnymi podstawami tych zjawisk społecznych. W kontekście nauki Soboru Watykań-

⁶ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 89-96.

skiego Drugiego, nowego Katechizmu Kościoła Katolickiego, encyklik papieża: Jana XXIII, Pawła VI i Jana Pawła II rysuje się podstawowy zbiór takich zasad, praw, wartości. Do takiego zbioru zaliczmy następujące zasady: pokoju, solidarności, sprawiedliwości, wolności, prawdy i miłości.

1. Zasada pokoju. Idea pokoju w chrześcijaństwie jest podstawą rozwoju każdej osoby ludzkiej, rodziny, narodu oraz nie tylko współistnienia ale i współpracy między narodami. Świadomość tej idei w sposób szczególny widzimy w nauce Kościoła Katolickiego w drugiej połowie XX wieku.

W tym czasie pierwszym ujęciem tego problemu jest encyklika Jana XXIII *Pacem in terris*,⁷ w której troska o trwały pokój jest oparta o sprawiedliwość, wolność i miłość. Kontynuatorem tego ujęcia był papież Paweł VI, który w encyklice *Populorum progressio*⁸ rozwinął ideę pokoju w kontekście rozwoju ludzkości.

Pełniejsze ujęcie zasady pokoju znajdujemy w dokumentach Soboru Watykańskiego Drugiego,⁹ w których podkreślono:

- konieczność budowania pokoju na uporządkowanym współżyciu w atmosferze sprawiedliwości i moralności publicznej w każdym narodzie i między narodami;
- znaczenie wysiłków zmierzających do zakazu zbrojeń;
- dążenie do zawierania umów o rozbrojeniu i umów w sprawie powszechnego pokoju;
- zagrożenia pokoju, takie jak: wrogość uczuć, pogardę, nieufność, nienawiść rasową;
- troskę wychowawców i pedagogów w edukacji do pokoju.

Najnowsze ujęcie tej zasady znajdujemy w Katechizmie Kościoła Katolickiego zawarte w punktach 2302 do 2306. Główną podstawą obrony pokoju jest powszechne przestrzeganie prawa dekalogu „Nie zabijaj”.¹⁰

Poszanowanie i rozwój życia ludzkiego domagają się pokoju. Pokój nie polega jedynie na braku wojny i nie ogranicza się do zapewnienia równowagi sił. Nie da się osiągnąć pokoju na ziemi bez obrony dóbr osoby ludzkiej, swobodnej wymiany myśli między ludźmi, poszanowania godności osób i narodów, wytrwałego dążenia do braterstwa. Jest on „spokojem porządku”. Jest dziełem sprawiedliwości i owocem miłości (2304).

⁷ Jan XXIII, *Pacem in terris*, w: *Encykliki*, PAX, Warszawa 1981, 95-157.

⁸ Paweł VI, *Populorum progressio*, w: *Encykliki*, 227-281.

⁹ Por. *Dekret o wolności religijnej*, w: Sobór Watykański Drugi, 411; *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, tamże, 637-645; *Dekret o Ekumenizmie*, tamże, 209-211.

¹⁰ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 522-523.

Nie brak na ten temat wypowiedzi Jana Pawła II,¹¹ który zarówno w swoich encyklikach jak i w wypowiedziach w organizacjach międzynarodowych ciągle wraca do problemu pokoju z racji różnych miejsc zapalnych na kuli ziemskiej.

2. **Zasada solidarności.** Nazwa i pojęcie „solidarność” - w ostatnim ćwierćwieczu XX wieku ma wyjątkowe znaczenie i to w aspekcie treści, jak i zakresu oraz zastosowań. W dokumentach Soboru Watykańskiego Drugiego¹² znajdujemy w dwóch miejscach zastosowanie tego terminu, a mianowicie: w historii i teologii zbawienia ludu bożego jest wpisana solidarność ludzka oraz podkreślenie wzrastającej solidarności ludzi i narodów w świecie współczesnym w różnorodnej działalności. Natomiast w nowym Katechizmie Kościoła Katolickiego¹³ zastosowano tę nazwę i pojęcie w szesnastu punktach.

Nic więc dziwnego, że w pracach Jana Pawła II¹⁴ nazwa i pojęcie solidarność są ujęte jako zasada i wartość uniwersalna.

Na temat sprawiedliwości i solidarności między narodami czytamy w nowym Katechizmie: *Na narodach bogatych spoczywa poważna odpowiedzialność moralna za te narody, które nie mogą same zapewnić sobie środków swego rozwoju lub którym przeszkodziły w tym tragiczne wydarzenia historyczne. Jest to obowiązek solidarności i miłości; jest to również zobowiązanie sprawiedliwości, jeśli dobrobyt narodów bogatych pochodzi z zasobów, za które nie zapłacono sprawiedliwie* (2439).

...*Konieczna jest solidarność między narodami, których polityka jest już wzajemnie zależna. Jest ona jeszcze bardziej nieodzowna, by powstrzymać „wynaturzone mechanizmy”, które stoją na przeszkodzie rozwojowi krajów słabiej rozwiniętych...*(2438).

¹¹ Por. J a n P a w e ł I I , *Pokój z Bogiem Stwórcą - pokój z całym stworzeniem. Orędzie na XXIII Światowy Dzień Pokoju*, Watykan 1990; tenże, *Od praw człowieka do praw narodów*, L' Osservatore Romano (Wydanie Polskie), 14(1995) nr 11-12, 4-9; por. Z. K u d e r o w i c z , *Filozofia o szansach pokoju. Problemy wojny i pokoju w filozofii XX wieku*, WEiŚ, Białystok 1995.

¹² Por. *Dekret o apostołstwie świeckich*, w: *Sobór Watykański Drugi*, 379-381; *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, tamże, 569.

¹³ O solidarności w Katechizmie Kościoła Katolickiego zobacz w następujących punktach: 344, 361, 953, 1699, 1849, 1939-1942, 2224, 2239, 2281, 2402, 2407, 2438, 2494, 2831, 2850.

¹⁴ Por. J a n P a w e ł I I , *Od praw człowieka do praw narodów*, 9; Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis* w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, WAK, Kraków 1996, 355. Zob. S. K o - w a l c z y k , *Z refleksji nad człowiekiem. Człowiek-społeczność-wartość*, TNKUL, Lublin 1995, 138-144; W. P i o w a r s k i , *Zasady społeczne w encyklice Jana Pawła II „Laborem exercens”*, w: *Jana Pawła II, „Laborem exercens”*. Powołany do pracy, pod red. J. Kruciny, WAW, Wrocław 1983, 83-105.

Istnieje *solidarność między wszystkimi stworzeniami*, wynikająca z faktu, że wszystkie one mają tego samego Stwórcę i wszystkie są skierowane ku Jego chwale (344).

3. **Zasada sprawiedliwości.** W tekstach Soboru Watykańskiego Drugiego¹⁵ znajdujemy następujące zagadnienia związane ze sprawiedliwością:

- człowiek został stworzony w sprawiedliwości;
- królestwem sprawiedliwości jest Królestwo Chrystusa;
- człowiek ma obowiązek szerzenia i miłowania sprawiedliwości;
- człowiek ma obowiązek znoszenia prześladowania dla sprawiedliwości;
- Pismo święte uczy sprawiedliwości;
- do sprawiedliwości należy wychowywać;
- sprawiedliwość społeczna i rozdzielcza w gospodarce światowej i w stosunkach między narodami;
- troska o sprawiedliwość spoczywa na biskupach i kapłanach, a poczucie jej występuje wśród chrześcijan różnych wyznań.

Obszerna nauka o sprawiedliwości jest zawarta w Katechizmie Kościoła Katolickiego.¹⁶ Dotyczy ona człowieka, Boga, Jezusa Chrystusa, postępowania oraz różnych aspektów sprawiedliwości, a mianowicie: pierwotnej, prawnej, rozdzielczej, społecznej i wymiennej.

Sprawiedliwość jako zasada i wartość o charakterze uniwersalnym jest podstawą analiz życia religijnego, rodzinnego, narodowego, międzynarodowego, społecznego i gospodarczego. Jan Paweł II¹⁷ w oparciu również o tę zasadę widzi możliwość budowania cywilizacji miłości.

Na temat sprawiedliwości mówi się w wielu miejscach w Katechizmie, ale szczególnie w związku z analizą siódmego przykazania dekalogu. Oto dwa krótkie teksty:

¹⁵ Por. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, w: Sobór Watykański Drugi, 547, 577, 655, 575, 565, 619, 629, 637, 653; *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, tamże, 131, 139, 111, 107; *Dekret o działalności misyjnej Kościoła*, tamże, 457; *Konstytucja dogmatyczna o objawieniu Bożym*, tamże, 347; *Dekret o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich*, tamże, 331; *Deklaracja o wolności religijnej*, tamże, 411; *Dekret o postudze i życiu kapłańskim*, tamże, 489, 511; *Dekret o formacji kapłańskiej*, tamże, 295; *Dekret o ekumenizmie*, tamże, 219.

¹⁶ O sprawiedliwości w Katechizmie Kościoła Katolickiego między innymi zobacz w następujących punktach: 375n, 400n, 2237, 2476, 2236, 2411, 1928n, 2411, 1805, 1807, 2006, 2407, 2401-2460.

¹⁷ Por. Jan Paweł II, *Od praw człowieka do praw narodów*, 9; Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. I, 344; *Dives in misericordia*, tamże 86-88.

Sprawiedliwość jest cnotą moralną, która polega na stałej i trwałej woli oddawania Bogu i bliźniemu tego, co im się należy. Sprawiedliwość w stosunku do Boga nazywana jest „cnotą religijności”. W stosunku do ludzi uzdalnia ona do poszanowania praw każdego i do wprowadzania w stosunkach ludzkich harmonii, która sprzyja bezstronności względem osób i dobra wspólnego. Człowiek sprawiedliwy, często wspominany w Piśmie świętym, wyróżnia się stałą uczciwością swoich myśli i prawością swojego postępowania w stosunku do bliźniego... (1807).

*Siódme przykazanie nakazuje **praktykowanie sprawiedliwości i miłości** w zarządzaniu dobrami materialnymi i owocami pracy ludzkiej (2451).*

*Sam człowiek jest twórcą, ośrodkiem i celem całego życia gospodarczego i społecznego. Decydującym punktem kwestii społecznej jest to, by dobra stworzone przez Boga dla wszystkich rzeczywiście stały się udziałem wszystkich **zgodnie z wymogami sprawiedliwości i miłości** (2459).*

4. **Zasada wolności.** Teologiczną refleksję nad zasadą wolności rozpoczniemy od dokumentów Soboru Watykańskiego Drugiego, następnie od danych zawartych na ten temat w Katechizmie Kościoła Katolickiego i stwierdzeń Jana Pawła II.

Nauka Soboru Watykańskiego Drugiego wolność ujmuje jako przywilej człowieka wynikający z natury i godności osoby ludzkiej, wartość tego przywileju jest wysoko ceniona w świadomości współczesnego człowieka. Do szczegółowych zagadnień związanych z wolnością człowieka i podjętych przez ten Sobór należy zaliczyć następujące¹⁸:

- wolność a samowola;
- wolność polityczna;
- wolność wyboru szkół;
- wolność wyboru współmałżonka;
- wolność wyboru stanu życia;
- wolność informacji;
- wolność synów Bożych
- wolność religijna;
- prawdziwa wolność w przyjmowaniu konieczności życia społecznego;
- wolność w przyjmowaniu wymagań solidarności i służby wspólnocie ludzkiej.

Soborowy *Deklaracja o wolności religijnej*¹⁹ podkreśla następujące problemy:

¹⁸ Por. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, w: Sobór Watykański Drugi, 551, 563, 565, 567, 581, 613, 629; *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim*, tamże, 317; *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, tamże, 141, *Dekret o ekumenizmie*, tamże, 203-205; *Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele*, tamże, 247.

¹⁹ *Deklaracja o wolności religijnej*, w: Sobór Watykański Drugi, 401-419.

- powszechność postulatu wolności religijnej;
- wolność religijna a obowiązek szukania prawdy religijnej;
- wolność a natura aktu religijnego;
- wolność publicznego wyznawania wiary w społeczeństwie;
- prawo wspólnot religijnych do wolności w całościach ich działania;
- przymus lub nieuczciwe nakłanianie w rozpowszechnianiu wiary;
- wolność religijna rodziny i wychowania dzieci;
- odpowiedzialność władzy cywilnej, obywateli, grup społecznych, wspólnot religijnych za zachowanie wolności religijnej;
- potępienie wszelkiej dyskryminacji religijnej;
- granicą wolności jest dobro wspólne wszystkich obywateli;
- troska o wychowanie do wolności;
- nauka o wolności wynika z Objawienia;
- nauka Ojców o wolności aktu wiary;
- wezwanie Boże wiąże człowieka w sumieniu, ale nie zniewala;
- przykłady postępowania Chrystusa i Apostołów wobec ludzi żyjących w błędzie;
- Kościół naśladuje Chrystusa, choć nieraz postępował w sposób niedostatecznie zgodny z duchem ewangelicznym;
- Kościół ma prawo do wolności i to należy uznać za podstawową zasadę w stosunkach pomiędzy Kościołem a całym porządkiem cywilnym.

Ta obszerna nauka o wolności zawarta w dokumentach Soboru Watykańskiego Drugiego ma swoje odbicie w Katechizmie Kościoła Katolickiego. Zawarta jest tutaj charakterystyka wolności, wolności Boga, Chrystusa, człowieka oraz jest omówiona wolność religijna i wolny związek pozamałżeński. Nazwa i pojęcie wolności występuje w 112 punktach Katechizmu.²⁰ Jest to obszerny materiał do analizy tego pojęcia.

Jan Paweł II²¹ we wspomnianym już przemówieniu w ONZ w sposób szczególnie położył nacisk na zasadę wolności, która jest wspólnym dobrem ludzkości, mimo zagrożeń i ryzyka jej utrzymania w relacji do człowieka, rodziny, narodu i między narodami. Mimo to Pa-

²⁰ O wolności zobacz (między innymi) zwłaszcza w następujących punktach *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, 1730-1748.

²¹ Por. Jan Paweł II, *Od praw człowieka do praw narodów*, 4-9; Jan Paweł II, *Veritatis splendor*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. II, 564-580. Zob. S. K o w a l c z y k, *Z refleksji nad człowiekiem...*, 101-126.

pież widzi nadzieje na poszanowanie i utrzymanie w rodzinie ludzkiej tej zasady, przez respektowanie jej w narodach świata, przez działanie organizacji międzynarodowych (np. ONZ), przez wpisanie jej w prawa moralne oraz przez realne dążenie do budowy cywilizacji i kultury miłości.

Oto zasadniczy tekst o wolności z Katechizmu:

Wolność jest zakorzenioną w rozumie i woli możliwością działania lub nie działania, czynienia tego lub czegoś innego, a więc podejmowania przez siebie dobrowolnych działań. Dzięki wolnej woli każdy decyduje o sobie. Wolność jest w człowieku siłą wzrastania i dojrzewania w prawdzie i dobru; osiąga ona swoją doskonałość, gdy jest ukierunkowana na Boga, który jest naszym szczęściem (1731).

5. **Zasada prawdy.** Zaprezentowane tutaj zasady: pokoju, solidarności, sprawiedliwości i wolności są strukturalnie powiązane z zasadą prawdy. Dlatego u podstaw realnego funkcjonowania tych zasad w życiu każdego człowieka, w życiu społecznym narodu, czy też w skali międzynarodowej istnieje potrzeba uznania i przyjęcia prawdy jako zasady podstawowej i uniwersalnej.

W dokumentach Soboru Watykańskiego Drugiego znajdujemy następujące szczegółowe zagadnienia związane z prawdą²²:

- prawda absolutna;
- znaczenie prawdy i jej siła;
- prawda a umiejętności techniczne;
- poznawalność prawdy przez człowieka;
- miłość bliźniego nie może czynić człowieka obojętnym na prawdę;
- człowiek posiada obowiązek szukania, przyjęcia i zachowania prawdy;
- wierność prawdzie w badaniach i dociekaniach naukowych;
- Duch Święty jest Duchem prawdy;
- Duch Święty wprowadza wiernych w prawdę;
- charyzmat prawdy otrzymali biskupi wraz z sukcesją;
- Kościół dąży do osiągnięcia pełni prawdy Bożej;
- prawda o Bogu i zbawienie są objawione w osobie Chrystusa;
- Ewangelie przekazują prawdę o Chrystusie;
- prawda w objawieniu a rodzaje literackie;
- szukanie prawdy w swobodnych badaniach przez dialog.

²² Por. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, w: Sobór Watykański Drugi, 553, 549, 565, 605-607; *Deklaracja o wolności religijnej*, tamże, 403-407; *Dekret o formacji kapłańskiej*, tamże, 297; *Konstytucja dogmatyczna objawieniu Bożym*, tamże, 339, 343, 347, 351.

W Katechizmie Kościoła Katolickiego²³ zagadnienie prawdy uwzględniono w relacji do Boga, człowieka, życia społecznego oraz przy analizie ósmego przykazania dekalogu.

W papieskim nauczaniu Jan Paweł II²⁴ wiele uwagi poświęca zagadnieniu prawdy, zwłaszcza w encyklice *Veritatis splendor*. Prawda jako zasada i wartość uniwersalna jest związana strukturalnie z zasadą pokoju, solidarności, sprawiedliwości i wolności. Na temat związku wolności z prawdą Jan Paweł II pisze: *Wolność ma swoją wewnętrzną „logikę”, która ją określa i uszlachetnia: jest podporządkowana prawdzie i urzeczywistnia się w poszukiwaniu i czynieniu prawdy. Oderwana od prawdy o człowieku, wolność wyradza się w życiu indywidualnym w samowolę, a w życiu politycznym w przemoc silniejszego i w arogancję władzy.*²⁵

W tym miejscu przytaczamy dwa teksty o prawdzie z Katechizmu Kościoła Katolickiego:

Człowiek z natury kieruje się ku prawdzie. Ma obowiązek szanować ją i o niej świadczyć: „Z racji godności swojej wszyscy ludzie, ponieważ są osobami... nagleni są własną swą naturą, a także obowiązani moralnie do szukania prawdy, przede wszystkim w dziedzinie religii. Obowiązani są też trwać przy poznanej prawdzie i całe swoje życie układać według wymagań prawdy”(2467).

Prawda jako prawość postępowania i prawość słowa ludzkiego nazywa się prawdowością, szczerością lub otwartością. Prawda lub prawdowość jest cnotą, która polega na tym, by okazywać się prawdziwym w swoich czynach, by mówić prawdę w swoich słowach, wystrzegać się dwulicowości, udawania i obtudy (2468).

6. **Zasada miłości.** W chrześcijaństwie zasada miłości ma szczególne miejsce w nauczaniu i w praktyce. Tej zasadzie wiele miejsca poświęcił Sobór Watykański Drugi.²⁶ Oto główne zagadnienia związane z tą zasadą w dokumentach soborowych:

1 - miłość jest ujęta jako pierwszy dar Boży udzielany przez Ducha Świętego, konieczny do uświęcenia człowieka, wzrasta poprzez

²³ O prawdzie zobacz w następujących punktach *Katechizmu Kościoła Katolickiego*: 88, 91, 105 n, 144, 213-217, 1742, 1777, 2104, 2464-2513.

²⁴ Por. Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. I, 5-6; *Veritatis splendor*, tamże t. II, 533-637.

²⁵ Jan Paweł II, *Od praw człowieka do praw narodów*, 6.

²⁶ Por. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, w: Sobór Watykański Drugi, 79-175; *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym*, tamże, 337-357; *Dekret o działalności misyjnej Kościoła*, tamże, 421-481; *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, tamże, 537-653; *Dekret o apostołstwie świeckich*, tamże, 359-399; *Deklaracja o wolności religijnej*, tamże, 401-411.

sakramenty i praktykowanie cnót, a zwłaszcza rad ewangelicznych;

2 - zagadnienie miłości Boga, Chrystusa, Kościoła do całego Ludu Bożego;

3 - przykazanie miłości jest rozpatrywane jako przykazanie Nowego Testamentu obowiązujące Lud Boży;

4 - miłość małżeńska jest ujęta jako obraz jedności Chrystusa z Kościołem, związana sakramentalnie z miłością Bożą.

Również w Katechizmie Kościoła Katolickiego²⁷ mamy obszerną naukę dotyczącą miłości jako zasady, jako przykazania i jako cnoty. Jest tutaj też rozpatrywana miłość Boga, człowieka, Chrystusa i Maryi matki Jezusa. Oto zasadnicze teksty z tego dokumentu:

Miłość jest cnotą teologiczną, dzięki której miłujemy Boga nade wszystkim dla Niego samego, a naszych bliźnich jak siebie samych ze względu na miłość Boga (1822).

Chrystus umarł z miłości dla nas, gdy byliśmy jeszcze „nieprzyjaciółmi” (Rz 5, 10). Pan prosi nas, byśmy jak On miłowali nawet naszych nieprzyjaciół, stali się bliźnimi dla najbardziej oddalonych, miłowali dzieci i ubogich jak on sam (1825).

Oto najwspanialszy hymn miłości św. Pawła Apostoła:

*Miłość cierpliwa jest,
łaskawa jest.*

*Miłość nie zazdrości,
nie szuka poklasku,
nie unosi się pychą;
nie dopuszcza się bezwstydu,
nie szuka swego,
nie unosi się gniewem,
nie pamięta złego;
nie cieszy się z niesprawiedliwości,
lecz współweseli się z prawdą.*

*Wszystko znosi,
wszystkiemu wierzy,
we wszystkim pokłada nadzieję,
wszystko przetrzyma*

(1 Kor 13, 4-7).

Owocami miłości są radość, pokój i miłosierdzie. Miłość wymaga dobroci i upomnienia braterskiego; jest życzliwością; rodzi wzajemność; trwa bezinteresowna i hojna. Miłość jest przyjaźnią i komunią (1829).

²⁷ Por. Katechizm Kościoła Katolickiego, 15, 78, 388, 427-428, 481-482, 549-552.

Papież Jan XXIII swoją encyklikę o pokoju między narodami oparł na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności.²⁸ Podobnie Jan Paweł II w swoich encyklikach²⁹ i w słowie do przedstawicieli ONZ,³⁰ mówiąc o prawach człowieka i narodów, podkreślił znaczenie następujących zasad: pokoju, solidarności, wolności i miłości.

Wymieniony tutaj zbiór zasad tworzy pewien system wartości o bogatej treści humanistycznej oraz religijnej i teologicznej. System ten ma również aspekt uniwersalny, ogólnoludzki, jakby ponad kulturowy. Na tym fundamencie uniwersalnych wartości Jan Paweł II proponuje budowanie cywilizacji i kultury miłości. Z tych zasad wynikają prawa człowieka, prawa człowieka do rodziny i narodu; prawa narodów - przede wszystkim do ich istnienia; prawa do wolności, tolerancji i poszanowania różnorodności. Te zasady i prawa dają podstawę do prowadzenia trwałego dialogu między ludźmi i między narodami w problematyce ekologicznej. Bez tych zasad trudną mówić o skutecznych działaniach proekologicznych w zakresie lokalnym, regionalnym i globalnym.

PODSUMOWANIE

W podsumowaniu przytaczamy wnioski do jakich doszli autorzy pracy *Przekraczanie granic* Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows i Jorgen Randers. W historii rodzaju ludzkiego wyróżnili oni trzy rewolucje: rolniczą, przemysłową i przetrwania. W rewolucji przetrwania wskazują oni na wartości, które wielu naukowców przyjmuje z pewnym wahaniem, a nawet cynizmem. Do tych wartości zaliczają oni następujące³¹:

- perspektywę rozwoju (wizjonerstwo), polegającą na tworzeniu nowych systemów rozwoju w dużej przestrzeni czasowej, przynajmniej kilku pokoleniowej;
- współdziałanie - dotyczy to nie tylko nieformalnej współpracy, ale przede wszystkim powszechnej i to w skali zarówno lokalnej, jak i globalnej;

²⁸ Por. Jan XXIII, *Pacem in terris*, w: *Encykliki*, 94-97.

²⁹ Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t.I, 5-6; *Dives in misericordia*, tamże, 78-80; *Redemptoris missio*, 456-457.

³⁰ Por. Jan Paweł II, *Od praw człowieka do praw narodów*, 7, 9.

³¹ D. H. Meadows, D. L. Meadows, J. Randers, *Przekraczanie granic. Globalne załamanie czy bezpieczna przyszłość?* Tłum. Z. Dobrska, CUUW i PTWKR, Warszawa 1995, 192-208.

- prawdomówności - dotyczy wszystkich sfer życia i przekazu informacji dotyczącej środowiska społeczno-przyrodniczego oraz wszelkiej działalności ludzkiej;
- uczenie się - jest ono ujęte jako podstawa skutecznego działania, zgodnego z zasadami rewolucji przetrwania;
- ukochanie - co w języku tradycyjnym i religijnym nazywamy zasadą miłości.

Przyjmując powyższe zasady i wartości autorzy ci dochodzą do następującego spostrzeżenia: *Żyjąc w systemie, którego reguły, cele i strumienie informacji nakierowane są na pomniejszanie ludzkich wartości, trudno jest mówić o miłości, przyjaźni, szlachetności, zrozumieniu czy solidarności, bądź te cechy praktykować. Jednakże my próbujemy to robić i wzywamy was, byście próbowali również.*³²

THEOLOGICAL FOUNDATIONS IN THE ECOLOGY

(SUMMARY)

Ecological issues have been attracting the attention of scholars in Poland and in international research since the 1960s. This is attested to by the *Report on the Environment* (1969) by U Thant. Since that time changes in the socio-natural environment have been intensifying, leading to an increased interest in this environment by scholars, including philosophers, theologians and politicians.

The present article's aim is to summarise briefly the "ecological" situation in Catholic theology and partly in Christian theology as well as in classical oriented philosophy. The reflection contained here first of all concerns ecological issues examined in the light of the teachings of the *Second Vatican Council*, the new *Catechism of the Catholic Church* and the papal teachings of John Paul II as well as the developing philosophical issues of socio-natural environment in ecophilosophy.

³² Tamże, 206.